

*Sel sumedal märtsikuu päeval,
mil udu oli emmanud maa.
Sai algust siis eestlaste vaeval,
ees haigutas Siberi tee.*

*Kus varem olid kõlanud laulud,
kus hõisanud nooruse rind,
seal kõlasid valusad karjed
ja täitus pisaraist Eestimaa pind.*

ERNST KASE

Foto Eesti Mälu Instituudi fotokogu

Head kaasmaalased!

Justiitsminister Maris Lauri videopöördumine märtsiküüditamise ohvrite mälestuspäeval.

Täna 72 aastat tagasi algas märtsiküüditamine. Üle 20 tuhande Eesti inimese, sealhulgas lapsed, naised ja vanurid, aeti loomavagunitesse ja saadeti teele tundmatusse.

Paljud neist ei jõudnud sihtkohta, paljud ei tulnud kunagi tagasi, nad ei näinud kunagi oma kodu, kodumaad, omakseid ja sõpru. Hävitati pered, hävitati elud. Purustati unistused ja lootused.

Vaid argpüksid ründavad endast oluliselt nõrgemaid – lapsi, naisi ja vanureid. Neid tuleb ju hoopistükki kaitsta! See tegu – nagu ka mitmedki teised – näitas nõukogude võimu mädest ja argpükslikku loomust. Seepärast pidigi ta kukkuma.

Eesti seevastu jäi alles ja püsib edasi. Ma olen selles sügavalt veendunud. Täpselt nii, nagu jääb püsima Eesti kodu.

Täna, sellel raskel ajal, mil kroonviirus ei võimalda meil kokku tulla, saame siiski mälestada neid, kes jäid ja tagasi ei tulnud, austada neid, kes tulid ja vastu pidasid, sellega, et süütame täna õhtul oma kodudes küünlad.

Au vapratele!

Fotod Eesti Inimõiguste Instituudi fotokogu

Fotod: Aron Urb.

25. märtsil mälestati 72 aasta möödumist märtsiküüditamisest

25.03.2021, mil möödus 72 aastat märtsiküüditamisest, süütasid president Kersti Kaljulaid ja justiitsminister Maris Lauri Maarjamäel kommunismiohvrите memoriaalis küünla ning asetasiid pärja kogu Eesti rahva nimel, et mälestada neid üle 20 000 inimese, kelle Nõukogude võim 1949. aastal Siberisse küüditas.

25. märtsil kell 12 helisesid mälestuspäeva puhul Tallinna kirikute kellad.

Öhtul süüdati Eesti kommunismiohvrите memoriaali „koduaias“ teedel küünlad. Kogu Eesti rahva eest süütasid küünlaid Eesti Mälu Instituudi, Eesti Noorteühenduste Liidu, Eesti Üliõpilaskondade Liidu, Eesti Õpilasesinduste Liidu, Vabamu, Eesti Inimõiguste Instituudi ja Justiitsministeeriumi esindajad.

Inimõiguste Instituudi algatusel kuvati kell 8-23 Tallinnas Vabaduse väljaku ekraanil kõigi inimeste nimed, kes 1949. aastal küüditamisele määrati, sealhulgas need, kes vangistati, põgenesid või olid sunnitud end varjama ning need, kes hiljem Siberisse küüditatud peredes sündisid.

Eesti Mälu Instituudi algatusel värvus üks kommunistliku terrori sümboleid, Patarei vangla, alates kell 19 öhtul mere poolt punaseks ning selle müüridele ilmusid arvud 1949 ja >20 000. Mälestuspäeva puhul korraldas Eesti Mälu Instituut noortele ka kirjavõist-

luse „Kiri küüditatule“, mille tulemus- tega saab juba tutvuda.

Küüditatute lugude jäädvustamiseks jätkas okupatsioonide ja vabaduse muuseum Vabamu 2020. aastal alguse saanud kogumisaktsiooni, mille eesmärgiks on koguda Siberisse küüditatute mäles-

tusi ning mälestustega seotud esemete fotosid. Kogutud materjali lisatakse Vabamu veebipõhisele virtuaalnäitusele „Ajalugu asjades“.

Justiitsminister Maris Lauri tegi mälestuspäeva puhul sotsiaalmeedias videopöördumise.

Eestist küüditati märtsis 1949 üle 20 000 inimese

Haruldane jäädvustus märtsist 1949 küüditamisešelonist Keila raudteejaama haruteel.

Foto: Harjumaa muuseumi fotokogu

Ajaloolane, Tartu Ülikooli arhiivinduse kaasprofessor Aigi Rahi -Tamm kirjeldab arhiivmaterjalidele ja mälestustele tuginedes 1949. aasta märtsis Siberisse vägivaldselt küüditatud Eesti kodanike katsumusi teel sihtkohta. Märtsiküüditamist viidi ellu NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1949. aasta määruse nr 390-138ss alusel, mille kohaselt tuli küüditada kolmest Balti riigist kokku 87 000 inimest (nende seas vanurid ja lapsed), keda tembeldati „kulakuteks“, „bandiitideks“, „natsionalistideks“ jne. Eestist küüditati märtsis 1949 üle

20 000 inimese.

Artikkel on pärit Eesti Mälu Instituudi toimetistest nr 2 „Toimik „Priboi“. Artikleid ja dokumente 1949. aasta märtsiküüditamisest“ (toim. Meelis Saueaak, Meelis Maripuu, 2020). Raamatu saab osta TÜ kirjastuse poest või raamatukauplusest.

Vastavalt NSV Liidu siseministeeriumi 24. veebruari 1949 plaanile, millega pandi paika toimingud ja juhised uue väljasaadetute kontingendi vastuvõtmiseks, transportimiseks ja elama paigutamiseks, tuli Baltikumist küüditatavad toimetada Jakutia ANSV, Habarovski ja Krasnojarski krai, Tomski, Novosibirski, Omski, Irkutski ja Amuuri oblasti kolhoosidesse ja sovhoosidesse.

Märtsi alguseks tuli kohtadel kokku koguda andmed, mis kinnitasid piirkonna valmisolekut võtta vastu välja saadetute kontingent, sisaldades sh teavet ilmastiku tingimuste kohta – kas ja kuivõrd võiks saabuva kevade algus, jääminek, kevadine sula jms mõjutada väljasaadetute laialipaigutamist konkreetsetesse kohtadesse. Ühtlasi tuli kaasa aidata ešelonide komplekteerimisele.

Eriti hinnas olid need operatiivtöötajad, kes olid varem osalenud ešelonide

saatmisel ja kel oli kogemusi teekonnal esinevate probleemide lahendamisel. Nõndasamuti otsiti NSV Liidu siseministeeriumist isikuid, keda saata lähedusse kohtadele, et seal ette valmistada väljasaadetute vastuvõtt ning majutus.

Ešelonid tuli varustada meditsiinipersonaliga, mis jäi NSV Liidu tervishoiuministeeriumi tagada. Igale ešelonile oli määratud konvoiülem ning ešloniülem, kellel omakorda olid asetäitjad operatiiv- ja majandusosalal.

1949. aasta märtsikuu viimastel päevadel läks Eestist teele 19 eriešloni rohkem kui 20 000 inimesega. Narva kaudu liikusid ešelonid numbritega 97301–97310, Petseri kaudu 97311–97319.

Sõideti peamiselt öösiti ja suurlinnu vältides, päevasel ajal seisti sageli kõrvalistel haruteedel. Inimesed vagunites proovisid mõistatada, kuhu nende tee viib. Vaguni seinalaudade vahele uuris-

tati auke, et välja piiludes teekonnast pisutki aimu saada. Rohkem selgust saadi pärast Uurali mäestiku läbimist, kui taibati, et ees ootavad Siberi legendid ja taiga. Teekonnal oldud kolmest-neljast nädalast kujunes küüditatutele omaette eluetapp – vagunis püüti tekkinud olukorda seletada endale ja saatusekaaslastele. Seal toibuti pisut ka esimesest šokist.

Kinnipidamisel ettelõetud otsus eluks ajaks väljasaatmise kohta ei selgitanud toimuva põhjusi ega andnud vastuseid hinge kriipivatele küsimustele. Mure ja teadmatus tekitasid ühtviisi ahastust ning viha.

Vagunites, kus oli koos rohkem vanemaid inimesi, haigeid ning väikelapsi, oli üldine meeleolu eriti rõhutatud. Mida edasi Siberi poole, seda sagedasemaks muutusid ka surmajuhtumid just laste ja vanurite seas. Eesti jaamades prooviti lähedastele ja tuttavatele toimuva kohta veel viimaseid teateid läkitada. Paljud vagunitest väljapoetatud kirjad kogus valvemeeskond küll kokku, ent arvestatava koguse kirju toimetasid märkajad adressaatideni.

Kui ešelonid liikvele läksid, võeti paljudes vagunites laul üles, piiri ületamisel kõlas enamasti Eesti hümn või mõni hingele kallis viis, nagu „Jää vabaks, Eesti meri“, „Mu isamaa armas“ jt. 1940. aastal olid deporteeritavad poolakad laulnud kogu teekonna kestel hingestatult religioosseid hümne, pärast mida keelati vagunites laulmine ära.

Kuivõrd sellest korraldusest kinni peeti, sõltus ennekõike saatjate meeleoludest. Kinnipeetuid transporditi kahe- või neljateljelistes vangivagunites, mille küljed oli varustatud lükandustega, trelitatud aknaluugid asusid kõrgel lae all, rahvas nimetas neid loomavaguniteks. Ešelonides olid läbisegi 25- ja 60-tonnised vagunid.

Vagunite sisemus polnud kaugeltki ühesugune. Enamasti olid seintele paigutatud kahekordsed narid, harvem lavatsid, osa vagunites olid ühel pool narid, teisel pool lavats. Samas oli ka narideta vaguneid, kus tuli kõssitada kottide ja kompsude otsas.

Ešeloniga liideti ka mõned kaubavagunid küüditavate asjade ja küttega. Külmade ilmade tõttu vajasisid vagunid kütmist. Vaguni keskossa või nurka oli paigutatud väike raudahi – buržuika. Paremini läks neil, kellel oli, millega seda kütta. On ridamisi juhtumeid, kus kütte muretsimine oli jäetud küüditatute endi hooleks. Lõputu külmatunne muutis inimesed ümbritseva suhtes apaatseks, mida süvendasisid veelgi pesematus ja kiiresti levivad täid.

Laastavaid tundeid tekitas ka loomulike vajaduste rahuldamine. Enamasti oli vagunisse pandud mõni pang vee ja väljaheidete (parask) tarbeks. Mitmelgi pool raiuti eakate, haigete ja laste tarbeks vaguni põrandasse auk. Võõrastele silmadele piinlikku „hädapangil“ käimist prooviti riietega varjata. Eestis inimesi vagunitest välja ei lubatud, esimesed peatused tehti Petseri ja Pihkva läheduses.

Seal ootas ees uus katsumus – kuidas leevendada ihuvajadusi, kui ümber ringi on lage väli, püssimehed, mehed, naised, omad ja võõrad kõik läbisegi? Psüühilistel põhjustel tekkis paljudel kõhukinnisus, mis võis hiljem verejooksuga lõppeda. Põgenemiste kartuses lubati esialgu vagunitest välja vaid mõnekümneks minutiks ja kaugemale kui viis meetrit minna ei tohtinud.

Pärast Uuraleid hakati vagunitest sagedamini välja lubama. Mäletatakse, et kord ööpäevas peatuti mõnes jaamas pikemalt, et hankida sooja suppi, mida väljastati einelaudadest ja jaamarestoranidest. Toiduga varustati ešelone väga erinevalt, kuigi juhendi järgi tuli teekonnal kõigile eriümberasustatavatele anda ööpäevas tasuta kaks korda sooja toitu ja normi järgi leiba, samuti tuli kaks korda ööpäevas anda kuuma vett.

Ešeloni ülemale oli selleks määratud 10 rubla ööpäevas isiku kohta. Raha andmine toidu asemel oli kategooriili-

Foto küüditamisvagunist. Aprill 1949 vagun nr. 45 Uurali taga. Võru, Valga, Tartu ja Pärnu inimestest. Foto: Vabamu.

Küüditatue hulgas oli ka palju lapsi. Foto: Wikimedia Commons

selt keelatud, kuigi leidub näiteid, kus väikelaste emadele anti raha piima ostmiseks jm. Esialgu oli võimalik toituda kodunt kaasavõetust, mida jagati ka teistega, eriti nendega, kes olid vagunisse tõstetud otse tänavalt, ilma igasuguste varudeta. Teekonnal jagatav supp mitte ainult ei maitsenud, vaid tekitas enamusel kõhulahtisuse, nii et mõistlikum oli selle tarbimisest loobuda.

Võimaluse korral hangiti lisa kohalikelt, kes müüsid jaamades piima,

juurvilju, mune jm söödavat. Varude kahanedes tuli leppida toidupunktides jagatavaga. Toidu kättesaamiseks pidi ešeloni ülem ööpäev enne saabumist telegraafi teel söögikohta teavitama, oluline oli kinni pidada eelnevalt kokku lepitud marsruudist. Söögi ja kuuma vee kättesaamiseks määrati igale vagunile vanem, kelleks olid sageli väikelaste emad selle arvestusega, et ega nad ilma lasteta ikka ära ei põgene.

Oluline oli vene keele oskus. Vanema kohustuste hulka arvati ka korra ja puhuse hoidmine vagunis, sealviibijate nimekirja koostamine ja ešeloni ülema abistamine kohalolekukontrolli läbiviimisel. Samuti pidi vanem teavitama konvoid peatusesse mahajäänutest ja inimeste vahelistest arusaamatustest.

Probleemide korral, puudutas see siis ešeloni liikumist, kütte ja toiduga varustamist või haigestunute haiglasse ravile saatmist, pidi ešeloni ülem pöörduma kohaliku MVD ja miilitsaorganite poole, kes olid kohustatud abi osutama. Teekonnal haigestunud tuli esmalt ümber paigutada isolaatorvagunisse ja seejärel toimetada ravile lähimasse haiglasse, kust nad pärast paranemist sihtkohta edasi saata tuli.

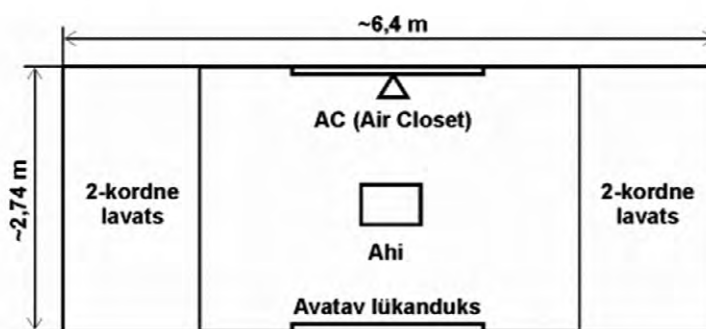
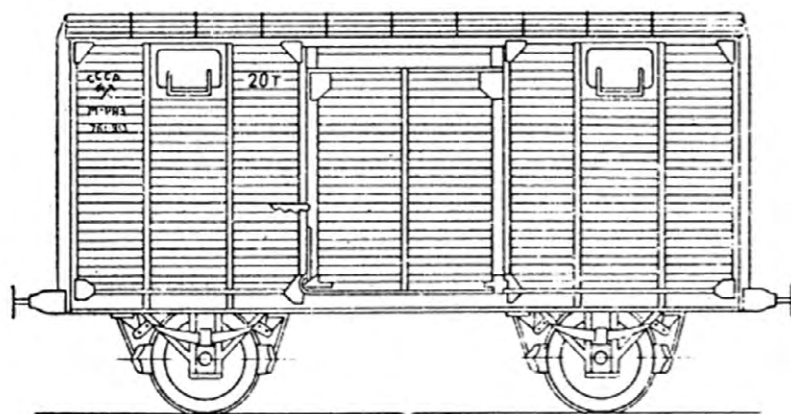
Kuigi ešeloni meeskonna koosseisu kuulusid arst ja kaks meditsiiniõde, siis mälestuste järgi nähti neid sõidu kestel harva, kui üldse. Haigete hooldamine oli pere ja kaaslaste mure, inimeste seisund ei näinud konvoeerijaid huvitavat, aeg-ajalt käidud vaid küsimas, kas haigeid on.

Nii mitmeski vagunis leidis ohtlike nakkusi, tuberkuloosi, sarlakeid jm põdevaid haigeid, kelle isoleerimist hakkas nakkumishirmus rahvas ise häälekalt nõudma. Kuna sellega kaasnes perekonnast ja kaaslastest lahutamine, üritati haigusi varjata. Teated haigestunute, surnute ja enesetapu sooritanute kohta on erinevad.

ENSV MVD 3. eriosakonna ülema asetäitja kapten Kovalenko 1949. aasta 30. mai aruande järgi suri teekonnal 45, rongilt võeti haiguse tõttu maha 62 ja julgeoleku korraldusel 6 inimest.

Nende arvude täpsust on keeruline kinnitada. Surnukehad tuli akti alusel üle anda raudteemiilitsale. On teadmata, kuidas laipadega toimiti või kuhu need maeti. Enamasti mäletatakse, et surnu viidi küttevagunisse või poetati pimeduse varjus kuhugi.

Paljud raskes seisundis kodunt äratoodud surid lähimate nädalate ja kuude kestel. Vintsutustele ei pidanud vastu ka hulk lapsi. „Meie vagunis oli kõige õnnetum Reiali pere, poeg Eedi põdes ilmselt tiisikust, ema murdis vagunist sisse või välja minnes jalaluu, ta oli nii kannatlik inimene, et teised ei saanud teada tema õnnetusest enne kui meid hakati lõppjaamas välja laadima, papa Reial kannatas vist neeruhaiguse käes, suri päev enne kohale jõudmist, ta põrm tõsteti siis lihtsalt kusagil jaamas vagunist välja, mis edasi tehti, sellest meile

Vaguni sisemine kõrgus teljjoonel 2,33 m
Kasulik maht 39 m³, põrandapind 17,5 m²

EESTI SIBER

20-tonnise kandejõuga vagun. Sellistes veeti eestlasi Venemaale märtsis-aprillis 1949. Allikas: Eesti Memento Liit

ei teatatud.“

Saatemeeskonna põhiline mure oli ära hoida põgenemisi. Nende ennetamise ja nurjamise eest vastutas ešeloniülema asetäitja operatiivalal. Põgenemise korral tuli organiseerida jälitus. Intsidendide ennetamiseks koguti teekonnal andmeid „kahtlaste“ isikute kohta, keda arvati enam olevat üksikud, mitte perekonnainimesed. Selleks tuli värvata informaatoreid, keda juhendi kohaselt pidi igas vagunis olema vähemalt kaks. Küüditatute meeleolu uuriti jalutamise, toidu, kütuse jm jagamise käigus.

Kahtlasteks peeti isikuid, kes proovisid luua kontakte konvoiga, et saata näiteks kirju või hankida alkohoolseid jooke. Põgenemisaltid isikud tuli võtta tugevdatud valve alla. Tabatud põgenikud tuli tuua ešeloni tagasi, demonstreerimaks põgenemise tulutust. Raken-datud meetmetest hoolimata õnnestus vähemalt 12-l Eestist küüditatul põgeneda.

Näiteks Samuel Sooväli sai jooksu Moskva lähedasest jaamast, Ivo-Heiki Mahnke kusagil Kesk-Venemaal. Eestisse tagasi jõudnult liitusid mõlemad noormehed organisatsiooniga Tartu

noorte sinine leegion ja ründasid (haavasid) küüditamisel osalenud täitevkomitee esimeest. Juuni keskel nad tabati ning neile määrati Erinõupidamise otsusega Vene NFSV kriminaalkodeksi § 58-1a jt alusel 25 aastat vabadusekaotust töölaagris. Sooväli saadeti pärast vabastamist asumisele Omski oblasti Kormilovka rajooni. Ivo-Heiki Mahnke, kellele määrati samuti 25 karistusaastat, vabanes vangilaagrist 1960. aastal.

Korraldajatele võis ešeloniülem teha märkusi ja noomitusi või koostada akti isiku vastutusele võtmise kohta tema sihtkohta jõudmisel. Suuremate korratuste organiseerijad tuli kohe ešelonist eemaldada ja üle anda kohalikule miilitsale. Juhendi järgi pidid konvoeerijad oma suhtumises väljasaadetutesse olema nõudlikud, kuid mitte pahatahtlikud. Mälestustes on konvoeerijaid kirjeldatud erinevalt – väga labase käitumisega tegelaste kõrval leidis ka sõbralikumaid ning kaastundlikke sõdureid.

Memento mäletab ja mälestab

Jätkame traditsioonilist kaunite rahvusvärvides lilledega pärgade panekut Eesti Vabariigi tähtsatel aastapäevadel Vabadussõja Võidusamba jalamile.

Vabadussõda on meie iseseisvuse sümbol, nii ehtis Memento lillepärg mälestushetkel Tallinna esindusväljaku Võidusammast 2. jaanuaril – Tartu rahu aastapäeval -, 3. veebruaril - Vabadussõjas võidelnute mälestuspäeval - ja ka Eesti Vabariigi sünnipäeval 24. veebruaril.

Memento Liidu 3. veebruari pärga aetasime koos Rein Purje ja 1949. aastal väikelaupena küüditatud Eelar Jernitsaga. Vabariigi sünnipäeval olin üksi pärga asetamas, sest teed olid kaetud kiilasjäädga, mis raskendas kaugemalt tulekut.

Eesti Memento Liidu esimees Arnold Aljaste aetas samal ajal pärja Kommunismiohvrite memoriaalis Maarjamäel.

Soovin jagada üht kummastavat kogemust 24. veebruaril. Kui jõudsin Tallinnas Vabaduse väljakule, selgus, et lihtrahvale oli Jaani kiriku ette paigaldatud piiravad nõõrid, mida kiivalt valvasid politseinikud. Seisin siis nende taha Vanglate pärjakandjate kõrvale, valitsusväliste erakondade esindajad olid koha sisse võtnud teisel pool nõõre endiste tenniseväljakute kõrval, ootamaks piduliku tseremoonia algust. Viiv enne kella kümnet sõitis meie eest läbi Presidendi uhke limusiin ja kohe kõlasid orkestri avaakordid. Vabadussõja Võidusamba jalamil toimus tseremoonia nii, nagu ennegi on olnud, ja kõrged ametiisikud aetasid kaitseväelaste abiga pärjad. Meie lihtrahvana ei kuulnud ühtegi sõna, mida rääkis peaminister Kallas ja nägime vaid liikuvaid huuli ka Kirikute Nõukogu esimehelt, EELK ekspeapiiskop Põderilt. Võimendus oli ainult pressis jaoks.

Pärast Presidendi luksuslimusiini ärasõitu läksime siis vaikuses ja üksilduses omi pärgi asetama Isamaa, EKRE, Sotsiaaldemokraatliku erakonna ja Memento Liidu ning Vanglate esindajatega.

Olen korraldanud palju mälestusüritusi ja andnud pärast juhtivaid riigiametnikke alati muusika ja teadustamise taustal kokkutulnud organisatsioonidel ja üksikisikutel omi pärgi ning lilli panna.

Meie Memento pärjad on olnud ja on praegugi südamest kavandatud ja armastusega pandud!

*Anne Eenpalu
Memento Tallinna Ühendus*

Võidusamba jalamile aetasid mälestuspärjad erinevate organisatsioonide esindajad.

Arnold Aljaste (vasakul) aetas Memento pärja Kommunismiohvrite memoriaalis Maarjamäel.

Fotod Memento fotokogust

Tartu vabastamise aastapäev

13.-14. jaanuar 1919 peeti Tähtvere väljadel Eesti vabadussõja Tartu lahing. See lahing oli Vabadussõja üks tähtsamaid, mille tulemusena peatati massimõrv Tartus ja Eesti väed said edasi liikuda ning vabastada ülejäänud Lõuna-Eesti.

1932. aastal paigaldati Tähtvere parki Tartu lahingu mälestussammas. Monument koosneb üle 3 meetri kõrgustest maakivist sammastest. Kivisse on raiutud lause: „Kodanik, tea - siin, Tähtvere väljal löödi viimane lahing Tartu vabastamisel 14. jaan. 1919.” See monument lõhuti nõukogude võimu poolt 1940. aastatel ja asemele pandi revolutsionäär H. Heidemanni büst. Eesti taasiseseisvumise ajal büst eemaldati ja Tartu vabastajate monument taasavati 2. juulil 2006. aastal.

Igal aastal 14. jaanuaril kogunevad organisatsioonide esindajad oma lippudega Tähtvere parki Tartu vabastajate mälestussamba juurde, et meenutada ajalugu, süüdata küünlad ja asetada pärjad Tartu vabastajatele. Inimesed mäletavad ja mälestavad...

*Tiina Margus
Tartu Memento*

JÕGEVAMAA

JÕGEVAMAA REPRESSEERITUD

Paindusime — Kuid ei murdunud

Hoolimata koroonapandeemiast olid MTÜ Jõgevamaa Represseeritud liikmed 25. märtsil väljas meie maakonna erinevates paikades mälestamaks küüditamisohvreid nii Jõgeva, Mustvee kui Põltsamaa vallas.

Jõgeva linnas asuva küüditatute mälestuskivi juurde kogunes 1949. aasta küüditatud ja nende lähedasi kogu maakonnast (loomulikult ohutusreegleid järgides). Süüdati küünlad ja asetati lillekorv. Mälestuskivi juures meenutasime 72 aasta taguseid sündmusi. Juhatuse liige Ants Aluoja lugus ette meie hulgast lahkunud, endisest Vaimastvere valla Rohe külast pärit Helvi Eina kirja pandud mälestusi.

Reet Aluoja

Fotod: Reet Aluoja

Põltsamaal

25. märtsil kogunesid Põltsamaal inimesed küüditatute mälestuskivi juurde, olgugi et üritust ei planeeritud. Kohale olid tulnud ka vallavanem ja kirikuõpetaja. Süüdati küünlad, pandi lilled ja meenutati 72 aasta tagust küüditamise aega.

Meenutuste käigus tõime väikese võrdluse praeguse olukorraga. Võrdlus põhines peamiselt sellel, et toonane aeg oli väga raske ja ega praegunegi aeg ei ole kerge, aga tänasel päeval saame olla oma kodus, oma riigis ja meil ei ole millestki puudus. Väga tühisena tundub täna - sellisel suurepärasel tehnika ja nuti-ajastul - inimeste hädaldamine, et ei saa reisida, pidutseda ja sõpradega koos olla.

Tekst ja foto Helgi Žukovitš

Suur rännak tundmatusse – Jõgeva raudteejaamast Siberisse

Elvi Eina mälestusi 1949. aasta suurküüditamisest.

Oli ilus märtsikuine kevadilm. Koolivaheaeg oli käes. Neli päeva tagasi sain 17. Askeldasin kodus, tegin köögis pliidi juures süüa. Ema talitas laudas loomi. Seitsmeaastane õde ja kaheksa-aastane vend magasid veel sügavat lapseund.

Vaatasin üle ukse välja ja nägin naabertalu õues sõdureid. Vaevalt sain tuppa tagasi, kui neli sõdurit-püssikandjat, voorimees, kaks manukat ja „seltsimees“ ning tõlk meie kööki astusid. Kell oli veidike pool kümme läbi. Samas astus ka ema kööki. Meile loeti ette protokoll, kus seisis, et oleme Eestist väljasaadetavate nimekirjas kui kulakud. Mõned äraviijad olid juba luuret teinud nii aita kui ka sahvrisse ja neile vaatas vastu vaid tühjus –, kulaklikkust“ ei kuskil. Peeti siis omavahel nõu ja „seltsimees“ leidiski lahenduse: pereisa oli juba 1945. aastal arreteeritud, siis olevat meie ju isamaareeturite perekond ja seda meile süüks pandigi. Pakkimiseks anti 1,5 tundi. Naabertalus, kus küüditajad varem käisid, elas vaid üksik 78-aastane vigane taluperemees, kelle tütar oli juba varem arreteeritud. Ka tema pandi ree peale ja viidi võõrsile, kus ta suri juba esimesel sügisel nälga ja külma.

Peagi hakkas killavoor Vaimastvere vallamaja poole liikuma. Kopsud viidi meie enda hobusega kohale. Vallamaja juures oli palju inimesi justkui laadaplatsil. Veomasinad ja hoburakendid ootasid oma koormaid, mida Jõgeva raudteejaama vedada. Oli emasid sülelastega. Üks vananimine oli ligi 90-aastane ja lamas kandraamil, aga kaasa ta viidi... Aeg venis. Inimesi käsutati järjest veoautodele nagu ehtsaid kurjategijaid. Tegelikult olid nad ju lihtsad taluinimesed, sest ettevõtjad ja intellektuaalid küüditati juba 1941. aastal.

Meid laaditi viimaste seas autole. Päike hakkas juba loojuma, kui sõit algas. Tuli lahkuda oma kodukohast ja kõigest, mis oli omane ja harjumuspäraselt kallis. On meeles, milline kaunis päikeseloojang oli see, kui meid Vaimastverest Jõgeva poole viidi. Kohati mustendas paljas maa. Soe oli... Kui Jõgevale jõudsim, siis juba hämardus. Täis saanud ešelonid olid eelnevalt teele saadetud. Meid neljakesi ning lell Karla pere laaditi tühja kaubavagunisse, kuhu olid kahekordsed narid mõlemasse otsa ehitatud... Sellel ööl ei tulnud magamisest midagi välja. Hommikul (26.03) poolpimedas avati vaguniuksed ja hakati uusi „kurjategijaid“ peale laadima. Vagun sai juba enne õhtut täis. Seal oli igas vanuses inimesi. Ühed lapsed olid neljakesi, kõige vanem õde oli 14-aastane (Voore kandist Karu-nimelised), üks vana naine Jõgeva lähedalt (Juki-nimeline), üks isa kolme pojaga. 27. märtsil sai meiesugustest rongikoosseis täis ja juba varakult hakkas ešelon „inimlihaga“ Tartu suunas veerema. Tartus seisis raudtee ääres rööpaseadja ja meie küsisime läbi seinaprao (rong sõitis aeglaselt): „Kas meiesuguseid on palju?“ Ta vaatas kartlikult ringi ja ütles: „Ma ei tohi rääkida, aga teie rong on 33. ešelon, mida Venemaa poole saadetakse.“

Oli selge pilt, et meiesuguseid on palju...

Helvi Eina mälestused vahendas Ants Aluoja.

HARJUMAA

Mälestuskivi juures Keilas on Tiit Birkan, Elvi-Aino Leitmäe ja Margot Laul.

Mälestuskivi juures istub autos Ohtu küla vanim elanik, 98-aastane Vilma Leitmäe, kes mälestab oma pisitärt Liivit, kes jäi Siberi mulda.

Fotod Heidi Ivaski kogust

TARTU

25. märtsil mälestati märtsiküüditamise ohvreid Rukkilille mälestusmärgi juures lillede ja lippudega.

RAKVERE

Rakvere Okaskrooni mälestusmärgi jalamil meenutati märtsiküüditamist

25. märts on kuupäev, mil juba aastakümneid meenutatakse märtsiküüditamise õudusi. Üks mementolane on öelnud, et praegune aeg on kuri ja seda ta tõesti on. On aga tähtpäevi, mida vaatamata mistahes olukorrale ei tohi unustada.

25. märtsil kogunesid Rakvere Okaskrooni mälestusmärgi juurde erinevate organisatsioonide esindajad, kes asetasid pärjad ja langetasid pea 72 aastat tagasi toimunu mälestuseks. Mälestusüritusel osalesid Rakvere Linnavalitsus, Politsei ja Piirivalveamet, poliitiliste erakondade esindajad, Lääne-Viru Omaavalitsuste Liit, erinevad noorteorganisatsioonid, Memento Rakvere Ühingu liikmed ja linnakodanikud. Mälestusmärgi juures seekord pikki kõnesid ei peetud, küll aga toimus mälestusjumalateenistus, mille viis läbi Rakvere Kolmainu kiriku koguduseõpetaja Tauno Õunpuu.

Meenutamaks märtsiküüditamist ja küüditatute elu Siberis ilmus 25. märtsil ajalehes Virumaa Teataja Rakvere Memento liikme Evi Käärti meenutustel tuginev artikkel peakirjaga „Siberi koleduste killud on säilinud naeruhimulise Evi silmis ja meeles“.

25. märtsi õhtul süütasid paljud pered Lääne Virumaal oma koduakendel küünlad, et samuti meenutada märtsiküüditamist ja avaldada lugupidamist kõigile, keda 25. märtsil 1949 sunniti oma kodudest lahkuma.

*Liina Kuusk
Memento Rakvere Ühingu*

Mälestuskip Tartu Mementolt.

Fotod Tartu Memento kogu

PÕLVAMAA

Märtsiküüditamise mälestuspäev Verioral ja Põlvas

Põlvamaal algasid märtsiküüditamise mälestusüritused kell 10 hommikul Veriora raudteejaamas, kust saadeti Siberisse peaaegu 1000 inimest. Kuna on rasked ajad, oli kokkukulnud umbes kümnekond. Pärjad ja küünlad asetasid mälestuskivi juurde Memento Põlvamaa juhatuse esimees Roman Parmas, Räpina vallavanem Enel Liin, Kaitseliidu Põlva Maleva toimkond ja EKRE esindaja Tiit Kala.

Leinapäev jätkus kell 12 Põlva raudteejaamas möödunud suvel avatud küüditatute mälestusmärgi juures, kuhu selleks ajaks oli juba hulgaliselt küünlaid asetatud.

Kurba sündmust meenutas lühidalt Memento Põlvamaa Ühenduse esimees Roman Parmas. Pärjad asetasid ka Põlva vallavanem Georg Pelisaar, Kaitseliidu Põlva Maleva pealik major Kaido Kivilo, erakondade Isamaa ja EKRE esindajad. Palve luges ja kokkukulnud õnnistas EELK Põlva Püha Neitsi Maarja koguduse abiõpetaja Jaak Pärnamägi. Meele tegi helgeks, et paljudele on see päev südamelähedane.

Vaatamata sellele, et kedagi kokku ei kutsutud, käidi küüditamisohvreid mälestamas nii üksi kui pereringis terve päeva vältel.

Roman Parmas

Palvesõnad ütles ja õnnistust jagas EELK Põlva Püha Neitsi Maarja koguduse abiõpetaja Jaak Pärnamägi

Pärjaga Põlva vallavanem Georg Pelisaar.

Fotod Rein Toom

VALGAMAA

25. märts Valgamaal

Koroonast tingituna on meie ettevõtmised sel - ja olid juba eelmisel aastal - tagasihoidlikumad kui varasematel aegadel. Selle aasta 25. märtsil ühisüritusi me ei korraldanudki. Kolm juhatuse liiget, Riina Koemets, Eino Elmend ja Enno Kase viisid kella kümne paiku kimbu ja süütasid küünlad Valgas Säte pargis asuva mälestuskivi "Kodust ilmajäetuile" juures. Samal ajal olid küünlaid süütamas veel kolm Memento Valgamaa Ühenduse liiget. Kõik kandsid maski ja hoidsid üksteisest ohutule kaugusele.

Seejärel viisid samad juhatuse liikmed kimbu Keeni raudteejaamas asuva 1949. aasta küüditatute mälestuskivi juurde ja süütasid ka seal küünlad. Pärja oli juba asetanud poliitvangide ühenduse esindaja, oli teada, et tulemas on ka Otepää valla esindajad.

Eelmise aasta suveks olid koroonasse nakatumise näitajad kõvasti langenud ja nii peeti Säte pargis memento-laste eestvedamisel tseremoonia juuniküüditamise ohvrite mälestuseks. Suve lõpus olime sedavõrd julged, et korraldasime ka nagu alati populaarseks kujunenud ekskursiooni. Seekord külastasime Rakveret, Elistvere loomaparki, Paunvere muuseumi ja Jääaja keskust. Elamused olid muljetavaldav. Tähtis oli ka see, et nende ürituste järel keegi ei haigestunud.

Loodame, et vaksineerimine on selleks suveks kõvasti edenenud ja piirangud võimaldavad ka teatud laadi ürituste läbiviimist. Siis on paras aeg oma plaanid paika panna. Seniks – jääge terveks!

Valga mementolased Keeni mälestuskivi juures.

Foto Enno Kase kogu

VILJANDI

Memento Viljandi Ühenduse hiljutistest tegemistest

24. veebruaril, Eesti Vabariigi aastapäeval asetaski Memento Viljandi Ühenduse lillekimbu Johan Laidoneri monumendi juurde. Nagu traditsiooniks on saanud, asetaskime kimbu ja küünlad ka represseeritute mälestuskivi juurde Viljandi mõisapargis. Sinna asetaski lilled ka Viljandi volikogu noorte esindus.

25. märtsil kogunes väike seltskond mälestuskivi juurde, et meenutada karme aegu. Memento Viljandi Ühenduse, Viljandi linnavalitsuse, Sakala maleva ja Isamaa erakonna esindajad asetaski oma lillekimbud.

Kohal olid ka kodutütred Helena Kolga ja Angeelika Visor koos täiskasvanud esindaja Anne Sepikuga ning noorkotkad Reimo Jürjo ja Kermo Orumets koos nende täiskasvanud esindaja Gertu Viiskiga.

Pauluse koguduse õpetaja Allan Praats õnnistas kohalolijaid, süüdati küünlad ning pr. Viive Kivilaan jagas oma mälestusi.

Ene Juurik

Memento Viljandi Ühenduse esinaine

Viive Kivilaan

Foto Jaan Männik

Kaks hirmsat sündmust 25. märtsil 1949

Meie, Soomuste perekonna saatuse oli kelle poolt enne otsustatud. Olime küüditatute nimekirjas, sellest saime varem teada. Isa Aadu Soomuste vangistati 1945. a. viieks aastaks. Emale jäid kolmeaastane tütar, lastehalvatust põdenud ratastoolis 22-aastane tütar, Tallinna Polütehnikumis õppiv poeg ja talutööd.

Enne küüditamise päeva ema Pauline Soomuste ja mina, noorem tütar Viive põgenesime hobusega talu heinamaale. Õde jäi tallu, arvasime, et teda ei viida ära. Ühe öö ööbisime tädi juures ja teise öö metsa ääres ühe üksiku vanema mehe juures. Tema käis öde vaatamas ning uurimas, milline on olukord külas. 26. märtsil oli öde viidud Väätsa vallamajja. Klassivennast miilits oli talle seal vallamaja põrandariided külje alla pannud.

Meie emaga tulime 26. märtsil metsast välja. Minu pani ema magama ja ise hakkas leiba küpsetama ja kompe kokku panema. Soolaliha voodilinasse ja õmblusmasin Singer ja nii edasi. 27. märtsil hommikul tuli auto järele. Kaks meie küla naist tulid meid saatma, ema nuttis padjapööri. Minule, 6-aastasele lapsele, jäi see kohutav päev eluks ajaks meelde. Auto hakkas liikuma, Orika metsa vahel lendasid kuulid üle meie. Auto peatus. Metsast tuli välja kaks meest, rääkisid midagi ja sõit läks edasi. Oletan, et need olid metsavennad.

Vallamajas kohtusime õega. Tänu õe klassivennale lubati emal otsustada, kas võtame õe kaasa. Otsus oli: "Ei". Ema andis pool raha õele. Selma pandi ratastooliga samale autole ja viidi tagasi tallu. Tohtu, jube nutmine ja pere hävitamine ei unune iial. Hiljem ostis õde konfiskeeritud varast elamiseks vajalikud asjad tagasi. Õe ristiema nõudis kohtu kaudu invaliidi ülalpidamiseks ka lehma tagasi. Nii läks nende elu. Venda tookord kätte ei saadud. Meid aga viidi 27. märtsil Tapale, kus algas sõit tundmatusse. Vagunis sain 7-aastaseks, ema tegi buržuikal pannkooke.

Meie vagun haagiti lahti Krasnojarski kraia Užuuri raudteejaamas, kus olid vastaski autod. Sattusime sovhoosi. Kohe saadeti sauna. Härgadega viidi kompsud elamiseks. Alguses elasime neli perekonda koos, hiljem kaks ja lõpuks eraldi väikeses köökoas. Talvel olid kanad voodi all ja vasikas voodi küljes. Sovhoosis algas minu koolitee. Suvega sain vene keele mingil määral selgeks. 7. novembril tuli laulda hümnit, sellest ei saanud ühtegi sõna aru.

Meie kool oli 4-klassiline. 5. ja 6. klassis käisime 6 km kaugusel asuvas viletsas kolhoosis, kus loomad surid nälga. Surnud loomad visati söekaevanduse aukudesse.

Pärast 7. novembrit tuli kuni kevadeni jääda Nikolskisse, kooli lähedale ööbima. Muidu käisime kambaga jala, hommikul kooli ja õhtul tagasi. Talvel viidi ja toodi meid hobusega nädalavahetuseks koju.

Emal oli väga töökas. Nälga me ei näinud. Esimesena ostime lehma, siis sea ja kanad. Õde saatis vahel riidematerjali. Ema õmbles riideid, koolivormi, vanadest riidest tegi tuulepluusi.

Mäletan, et emaga panime põllule kartuleid. Mina muldasin neid kaks korda ruutpesitsi. Sügisel võtsin üksi üles. Õhtul pärast tööd tuli ema lehmaga järele. Lehm vedas ka oma heina koju.

Meil lihtsalt vedas, et sattusime sovhoosi, kus direktor pidas eestlastest lugu. Eestlased hakkasid ehitama suurt farmi, maju, kultuurimaja. Meist 40 km. kaugusel surid aga eestlased nälga, neid maeti öösel, mädanenud laudadest kirstudes.

Meie emaga jõudsime 1956. aasta 1. juulil tagasi Eestisse.

Kirjavahetus isaga oli katkenud 1948. aastal. Vendi hakkas isa Moskva kaudu otsima. Vastuseks sai surmatunnistuse: surnud 25.03.1949 kopsupõletikku, surmakoht teadmata. Isa saatuse kohta sain rohkem teada 1958. aastal, kui õppisin Viljandi vene keskkoolis. Käisin külas Siberi-kaaslase juures ja kuulsin, mida oli nende sugulasele rääkinud tagasiteel Siberist kaks Karaganda laagrist vabanenud vangi. Meeste jutu järgi oli Uuralites asuvas Karabaši vangilaagrist üks vang põgenenud, mispeale kõik sama baraki vangid saadeti Karaganda surmalaagrisse. Nende seas oli minu isa Aadu Soomuste, seal mehed tutvusid. Terve aasta oli isa hoidnud riideid 1950. aastal ees oleva vabanemise ajaks. Kuid ta oli surnud 25. märtsil 1949. aastal vangilaagris operatsioonilaua, kui opereeriti maohaavade mädast infektsiooni. Isa ei saanudki teada meie küüditamisest.

Nii ongi 25. märtsil 1949. aastal meie pere jaoks kaks kurba sündmust: isa surm, minu ja ema Siberisse sõit.

Viljandi Metsakalmistul on hauakivil Pauline (1897-1986) ja Aadu Soomuste (1895-1949) nimed, sinna panen 25. märtsil mälestusküünlad. Õde Selma on Vahastu kalmistul 1993. aastast.

Viive Kivilaan

Eesti esimene küüditamine. Poolteise pudeli viina varguse eest Siberisse

Eesti esimeseks küüditamiseks loetakse 14. juunil 1941 toimunud. Arreteeritute esimene saatmine Venemaale toimus aga varem, juba mais 1941. Aprilli algul sai ENSV Kinnipidamisasutuste Valitsus korralduse saata 300 töövõimelist meesvangi Petšoori piirkonna vangilaagritesse. Rong läks teele 15. mail 1941.

Selle sündmuse kohta on säilinud väga detailne dokumentatsioon alates vangirongi varustuse loetelust kuni vangide täpse nimekirjani, kus on lisaks nimele ja sünniaastale ka elukutse, karistuse paragrahvid, seda mõistnud kohus ja karistumäär. Enamik kohtuotsustest on tehtud 1940. a. sügisest 1941. a. kevadeni.

Riiklike kuritegude eest kinnimõistetuid on vangide hulgas 38, neist § 59 järgi 4. Muude valitsemiskorra vastaste kuritegude osakaal on 50, kõige enam on kasutatud huligaansuse paragrahvi. Ametialaseid ja majanduslikke kuritegusid on 14, isikuvastaseid 62, varavastaseid 54. Suur on sõjaväeliste kuritegude osa – 64. Kõige enam on neist väeosast loata lahkumisi. Vanuse järgi jagunevad saadetavad järgmiselt: 1921-1920 sündinud (20-aastased ja nooremad) 26, 1919-1910 sündinud 162, 1909-1900 sündinud 61, 1899 ja varem sündinud 51. Vanimad saadetud olid Aleksander Hellat, s.1881, kes oli § 58 põhjal mõistetud vangi 10 aastaks, ja Gustav Velling, sündinud 1882, § 58 ja 7 aastat. Noorimad olid kolm 1922. a. sündinud noormeest, neist üks röövimise eest 10 aastaks, kaks aga varguse eest üheks aastaks.

Rahvuse järgi oli kõige enam eestlasi: 186. Venelasi oli kokku 105. Ülejäänutest saab nime järgi tuvastada vähemalt ühe poolaka ja ühe leedulase, mõned juudid ja neli mustlast, viimased kõik süüdi mõistetud varguses. Venelastest oli osa ilmselt Eestis teeninud NSVL sõjaväelased.

Võttes arvesse peagi algavaid sündmusi on oluline vaadata ka karistusaja pikkust. 0,5-2,5 aastane karistus on 81 vangil, 3-5-aastane karistus 115 vangil, üle 5 aastane karistus 97 vangil. Nende kohtutoimikuid on säilinud vähe, üleastumise sisu võib aimata vaid analoogia põhjal sama tähtajaga süüdimõistetute säilinud toimikute andmetega.

1940-1941.a. vangitoimikuid säilinud pole, kohtute materjalid on säilinud väga napilt, on vaid üksikuid toimikuid. Seetõttu on raske paragrahvidega märgitud kuritegusid või üleastumisi lähemalt iseloomustada. Üldiselt isikuvastaseid kuritegusid karistati NSV Liidus leebemalt kui Eesti Vabariigis, seda on näha ka varem määratud karistuste läbivaatamisel 1941.a. talvel määratud uutest, enamasti vähendatud karistustest. Rangemalt karistati avaliku korra rikkumise eest, varavastaste süüdistuste puhul tehti vahet riigi ja isikliku vara vahel.

Siin mõned näited. Aleksander Soppe noris Kiviõli vabriku saunalaval tüli kohaliku komnoore ja partei kandidaadiga. Ta vahistati sauna kutsutud miilitsa poolt ja talle mõisteti kaks ja pool aastat vangistust huligaanitamise eest ühiskondlikke ülesandeid täitva aktivisti vastu (par.73). Kassatsioonikaebus rahuldati paragrahvi osas, leiti, et saunalaval aktivist ühiskondlikke ülesandeid ei täitnud, kuid karistus jäi samaks.

Johannes Sõber rikkus korda Suure-Jaani restoranis, miilits saatis ta koju välja magama. J. Sõber aga jätkas tuttavate akende taga mürgeldamist. Lõplik kohtuotsus – vanglakaristus 1 aasta.

Umbes samasugune on ka Mihkel Lõhmuse üleastumine: tema lärmitses purjuspäi Rapla jaamas ja hakkas miilitsale vastu, karistus poolteist aastat. Kahe, tapmise eest vangi mõistetu kuriteo asjaolud viitavad asjaolude õnnetule kokkusattumisele. On säilinud kahe korduvalt varguste eest karistatud isiku kohtutoimikud, vargused on olnud väikesed, alla 10 krooni. Raudteetöölise Oskar Peips varastas koos sõbraga Tapa jaamas pitseeritud kastist kolm pudelit peenviina, karistus 1 aasta. Tema sõpra mais Venemaale ei saadetud.

Muidugi nõuab kuritegu karistust, kuid see peaks vähemalt teoreetiliselt olema vastavuses kuriteoga. Seetõttu pöörduisin Siseministeeriumi rahvastiku toimingute osakonna poole andmete saamiseks nimekirjas olevate isikute kohta. Koostas 220 nimest ja sünniaastast koosneva väljavõtte, välja jäid sõjatribunalides süüdimõistetud vene nimedega isikud. Alates 1926. aastast perekonnaseisusündmusi kajastavas elektroonilises andmebaasis tehtud automaatotsing andis järgmised tulemused. Andmete ebatäpsuse tõttu jäi arvestusest kõrvale 26 isikut. 1942-1946 on andmed 5 Venemaal surnud isiku kohta. Hiljem on Venemaal surnud kolm inimest. 28 isikut on surnud Eestis. Kuid ülejäänud inimeste kohta pole rahvastikuregistris mingeid jälgi. See teeb umbes kaks kolmandikku. Suurusjärg jätkab poliitiliste vangide suremusele laagrites, olles sellest veidi väikesem. Juba 1942. a. suri ilmselt laagris õnnetu perekonneeluga tapja, teadmatusse on kadunud väeosast päevaks lahkunud sõjaväelased, väikesed vargad, ka see mees, kes koos sõbraga varastas kolm pudelit riigile kuuluvat peenviina.

Kommentaare ma sellele ei anna. Märgin vaid, et 1941.a. juulis viidi Eestist Venemaale enamik vanglates olnud isikuid (keda maha ei lastud). Võibolla peaks ohvrite otsimise lõpetama, elama olevikus ning mõtlema tulevikule. Aga ikkagi on poolteise pudeli viina eest 20-aastasena teadmatusse minek liig.

Autor avaldab Eesti Memento Liidule tänu Siseministeeriumile esitatud päringu rahastamise eest. Tervikuna avaldatakse artikkel ajakirjas Tuna ühes selle aasta numbris.

Liivi Uuet

“Ajalugu asjades” - Vabamu virtuaalnäitus esivanemate mälestustest

Seoses viiruse levikuga on okupatsioonide ja vabaduse muuseum Vabamu praegu külastajatele suletud, kuid suletud uste taga käib vilgas tegevus. Teeme ettevalmistusi suveks, korraldame virtuaalseminare ja -tunde ning täiendame kogusid. Aktsioonist, mille käigus kogusime Siberisse küüditatud või vangilaagritesse viidud eestlaste mälestusi ja fotosid, sooviks siinses artiklis pisut pikemalt kirjutada.

2020. aastal käivitasime küüditatute lugude, fotode ja mälestuste jäädvustamiseks kogumisaktsiooni, mille tulemusena jõudis meieni 40 lugu ja fotot. Saadud materjalist tegime virtuaalnäituse „Ajalugu asjades“. Sel aastal soovisime olemasolevat näitust täiendada ning koguda selleks lisamaterjali. Näitus täienes 15 uue loo ja fotoga.

Aastakümnete tagused küüditamised ja poliitilised arreteerimised on jätnud meie rahva mällu väga suure jälje ja me ei tohi ega saa sellega seotud valu ja traagikat unustada. Paljudes peredes on esemeid või kirju ja fotosid, mida pärandatakse järeltulevatele põlvedele ning millega liiguvad kaasa ka esemetega seotud lood ja mälestused. Nii on see ka Siberi mälestustega. Lood küüditatud vanaemast või vanaisast alles jäänud kellast või rätikust loovad sideme erinevate põlvkondade vahel ning aitavad luua mõistmist.

Teame, et need küüditamisega seotud esemed on peredele väga kallid. Seetõttu ei tahtnud me neid oma kogudesse, vaid pigem soovisime neist fotosid ja lugusid. Nii saame talletada küüditamisega seotud mälestusi virtuaalselt ka meie järeltulevatele põlvedele. Siinkohal tahaksin neist mõnda ka lugejatega jagada.

Kindral J. Laidoneri ihukaitsja Osvald Ilsjani elust ja Siberi-aastatest läbi tütar Riina silmade

Isa lapsepõlv möödus Valgamaal Kubija talus Lüllemäel. Vanaisa Peeter oli üle valla populaarne pillimees ja seetõttu oli ka isa väga musikaalne. Ta sai Tallinna Konservatooriumis professionaalse ettevalmistuse ning mängis nii Estonia teatri orkestris kui ka Vanemuises metsasarve.

Kindral Laidoneri valik ihukaitsja otsimisel langes isale sõjaväeteenistuse ajal nn “puusalt-tulistamise” õppuse käigus, kus isa osutus parimaks. Kindralile meeldis ka isa põlvnemine taluperest. Isale lubati topelt-staatust: avalikus elus muusik, aga salaja ihukaitsja. Ihukaitsja töö pidi jääma märkamatuks.

Kui Vene vägede sisenemine oli otsustatud, kutsus Laidoner ihukaitsjad enda juurde. Ta täitis kristallklaasid, lõi kokku ja ütles: “See on lõppenud. Jäägu need klaasid selle hetke mälestuseks...”

Läbi okupatsiooniaja (ja ka läbi isa vangilaagri-aja, aastatel 1948-1956) oli meie pere juures peidetud Laidoneri kuldse käepidemega mõök, mis talle oli antud autasuna Prantsuse valitsuse poolt. Mõõgatera peitsime käepidemest eraldi. Läbiotsimisel leidis KGB mõõgatera, kuid käepide jäi alles.

Okupeerimisele järgnesid Stalini režiimi kohutavad kuriteod. Isa saatis oma pere Põltsamaale vanavanemate juurde ning püüdis ise jääda Tallinnas Nõmmel märkamatuks. KGB sai ta siiski kätte ja saatis Siberisse, kus oli 40-kraadine pakane ning ööbimine telkides. Hommi-kuti korjati külmunud inimkehad kokku, laoti riita, et kasutada neid täitematerjalina teede ehitamisel. Isa päästjaks oli tema kaasvang, Jaapani arstitudeng. Kohutava elamusena kirjeldas isa korda, kui ta koos kaasvangidega pidi konveierilindil

purustatud inimkehatükkide seast välja sorteerima väärtuslikke maagitükke. Kui palju aastaid hiljem Loomingu Raamatukogu sarjas ilmunud A. Solženitsõni raamatu “Üks päev Ivan Denisovitši elust” kohta isalt küsisime, vastas ta vaikselt: “Siis poleks väga hull olnudki...” Suurepärase, inimliku kirjelduse neist olukordadest on oma raamatus “Meie elu on taevast” andnud isa kaasvang, kirikuõpetaja Harri Haamer, keda isa sügavalt austas.

Stalini surm oli vangilaagrites kümnetele tuhandetele elupäästjaks. Ka isale. Tema sajast kilost oli järel vaid 48, kuid siis sai ta moodustada orkestri ning sai sellega pisut toidulisa teenida.

Ka kirjavahetus kulges vabamalt, kuigi range tsensuuri all. Saadetud fotod olid raamitud propagandaga, kuid neid oli siiski tore saada. Parim oli, et pärast isa naasmist võisime temaga veel aastaid koos elada.

Osvald Ilsjan.

Osvald Ilsjan orkestriga.

Helmi ja Arkadi Sule kokkusaamise lugu läbi tütre silmade

24. märtsi öösel taoti Jõgevamaal Savikoja talu uksele. Helmi, kes oli sel ajal 22-aastane, tõmbas suurräti öösärgi peale ja avas ukse. Sisse marssisid püssimehed. Kodus olid tema ema Anette ja pere 11-aastane pesamuna Endel. Anti käsk pakkida kokku tööks ja eluks hädavajalikud asjad. Süüdistus – rahvavaenlased. Sõit läks veoauto kastis vallamaja juurde ja seejärel Jõgevale, kus ootasid loomavagunid.

Tegelikult osati püssimeeste tulekut juba varem karta. 1945. aastal oli kinni võetud pereisa, ilma kohtuta vangistatud, kus ta ka paari kuu pärast suri. Tal ei olnud kõige vähematki süüd. Miks see kõik tegelikult juhtus, on omaette lugu.

Teiselpool Jõgevat - Vägeval, läks 16-aastane Arkadi hommikul koju loomi talitama. Ta läks üksi, sest tema ja ta ema arvasid, et üksi last keegi kinni võtma ei hakka, aga võeti siiski. Arkadi ei osanud eriti midagi kaasagi võtta, aga õnneks oli kodus natuke raha, mille ta taskusse pistis. Ja siis viidi ta Jõgevale samasse vagunisse, kus istus oma kompsude otsas Helmi, kes hoidis kaenlas väikest kasvu Endlit. Arkadile jäi Helmi kohe silma ja ta esimene mõte oli, et tüdrukust saab tema pruut, olgugi, et tal on laps. Ühes peatuses õnnestus Arkadil kommi osta ja neid poisikesele pakkudes sai ta oma suureks rõõmuks teada, et Helmi on hoopis Endli õde.

Nädalate pikkune sõit loomavagunis lõppes nende jaoks Novosibirski oblasti Barabinski jaamas, kus rahvas laiali jaotati. Härjarakendi vooiga läbi lume jõuti Zdvinski asulasse. Majutuskohdadeks olid elamud, mida on raske kirjeldada: muldpõrandaga onnid, millel keskel ahi ja kusagil nurgas ka mõned loomad. Aga midagi polnud teha, ellu pidi jääma, isegi siis, kui oli määratud „eluks ajaks, igavesti“ Siberisse.

Eestlased pandi tööle loomi talitama ja põllubrigaadi ning talvel metsatöödele. Lapsed läksid kooli, aga loomulikult ei saanud nad jätkata sealt, kus õpingud Eestis pooleli jäid.

Toiduga oli algul kitsas, aga kuna asula oli jõe ääres, siis sealt õnnestus natuke kala püüda. Kevadel pandi maha kartulikoori ja üllatuseks läksid need kasvama. Suvel rikastasid toidulauda maasikad, mis olid sealkandis suured ja magusad.

Anette oli hea õmbleja, ta laenas õmblusmasina ning tegi raha saamiseks õmblustöid. Selline tegevus oli tegelikult karistatav, aga kuna kohaliku miilitsa ja teiste prominentide proud tahtsid sama

Tõend, et Arkadi võis traktoristina töötada.

ilusasti riides käia kui „estonkad“, pigistas järelevalve silma natuke kinni.

Arkadi sai 1952. aasta alguses traktoristide kursustele ja kevadeks traktoristina tööle.

1952. aasta alguses palus Arkadi Helmi naiseks. Juhuse või saatuse tahtel sai abielu registreerimise päevaks nende küüditamise päev ehk 24. märts. Naise perekonnanime ei tohtinud muuta, aga 1953. aasta jaanuaris sündinud tütar sai isa perekonnanime. Kahe aasta pärast sündis teine tütar. Eestimaale tagasi jõuti 1956. aasta suvel. Paari aasta pärast õnnestus vormistada ka ühine perekonnanimi. Loomavagunist alguse saanud unistus lõppes abieluga, mis kestis 53 aastat ehk siis seni, kuni surm nad lahutas.

**Virtuaalnäitusel
„Ajalugu asjades“ on veel
palju põnevaid lugusid
ja nendega saab tutvuda
Vabamu kodulehel:**

**vabamu.ee/
ajalugu-asjades**

Eesti Mälu Instituudi uudiseid

Rahvusvaheline Kommunismiohvrite Mälestusmuuseum saab teoks Eesti Mälu Instituut on viimased kolm aastat töötanud Patareis ajutise näituseala käigus hoidmise nimel ning teinud samaaegselt ettevalmistusi Rahvusvahelise Kommunismiohvrite Mälestusmuuseumi väljajahitamiseks, mis tutvustaks Eesti ja rahvusvahelisele publikule okupatsioonide aega Eestis, kommunistlike režiimide toimimist ja kuritegusid üle maailma ning ka ajaloolise hoone lugu. Muuseumi rajamise otsustas 26. aprillil 2018 Vabariigi Valitsus koos Patarei müügiotsusega.

Nüüd selgus muuseumi arendaja Eesti Mälu Instituudi poolt läbiviidud riigihanke tulemusel, et Patarei vanglas hakkavad projekteerima ja kujundama ettevõtted Motor ja KOKO arhitektid. Ka hoone omanikuga on instituudil tihe suhtlus. Kava kohaselt algavad ehitustööd juba järgmisel aastal, ligi 5000-ruutmeetrilise muuseumiala on plaanitud avada 2026. aastal.

Eesti Mälu Instituut koos ajalehega Postimees kutsusid noori vanuses 16-21 eluaastat osalema märtsiküüditamise mälestuspäevale pühendatud kirjavõistlusel „Kiri küüditatule“

“Kutsume noori üles kirjutama kaasaegse Eesti inimesena mõtteid kirja minevikku – küüditatule, kes viibib kaugel kodumaast ning kannatab nälja, hirmu ja külma tõttu. Ta ei tea, et Nõukogude Liit variseb 1991. aastal kokku ja Eesti saab taas vabaks. Ta ei tea, kas ta kunagi vabastatakse ning mis saab tema perest, kodumaast, kogu Euroopast. Sina aga tead!”

Milliste mõtete ja emotsioonidega sooviksid pöörduda minevikku selle küüditatu poole? Mida jutustaksid talle Eesti ajaloost, Eesti arengust ning tulevikust, mis on Sinu jaoks olevik. Võid kirjutada oma sugulasele, kes oli küüditatu ja kelle elulugu Sa vähemalt üldiselt tunnend.

Kui peres sellist lugu ei ole või sa ei tea sellest piisavalt, võid kirjutada mõnele neist inimestest kelle lood on lisatud allpool. Soovi korral võid oma kirja saata ka „tundmatule küüditatule“, kes ei oska seda oodatagi.”

Selle võistlusele laekus pea sada huvitavat, mõtlemapanevat tööd, millest mõnedki on juba ajakirjanduses ilmunud. Saate kirjadega tutvuda internetis Postimehe portaali arvamusrubriigis.

Mõningaid tagasivaateid

Tahaksime hakata igas Teatajas meelde tuletama Memento algusaastaid, teretulnud on kõigi osalenute meenutused rohkem kui kolme aastakümne tagustest päevadest.

Seekord sirvib oma mälestusi ERRB töösse ja Memento Teataja esimesse ilmumisperioodi suuresti panustanud Ülo Ojatalu.

Oma isikliku arhiivi korrastades leidsin dokumente ja nende mustandeid Memento tegevuse kohta selle algaastail, samuti meenus mõningaid seiku, mis ei pruugi olla tollal protokollitud.

Tänapäevasele lehelugejale meenutuseks: Memento Tallinna ühenduse üheks tegevusorganiks sai Teabe ja ajaloo toimikond. Selle esimeseks juhiks sai Leo Talve. Hiljem olen olnud mitu ja mitu korda hämmeldunud, et ta suutis leida vangistatute ja küüditatute andmete leidmiseks ja talletamiseks niipalju pädevust, et vägagi suures osas on sama süsteem tänaseni töös. Mis sellest, et peagi tuli toimikonna asemele moodustada täiesti uus üksus: Eesti Represseeritute Registri Büroo, mis võimaldas kiiremini lahendada töö korraldamise ja rahastamise.

Samal ajal alustas tegevust ka Elmar Joosepi juhitud töögrupp, mis kogus 1941. aasta vangistatute ja küüditatute andmeid, toetudes ellujäänute ja vabanevad laagri- ning asumiskaaslaste mälule ja säilinud kirjavahetusele. Praegustele noorematele põlvkondadele võib olla lausa kummaline, et tollal (ja osaliselt tänaseni) tuli kõike käsitsi paberile kirja panna, nii süle- kui ka lauaarvutid

said töövahenditeks tunduvalt hiljem.

Ajal, mil taastatav Eesti Vabariik ägas vene rubla väärtuse kiire languse käes, ei olnud mitmeski riigiasutuses usku kodanike, seda enam eakate organisatsioonide töö vajalikkusesse. Käis ka varade tagastamisprotsess, millest ei saanud ju puutumata jääda ka tollased mementolased. Algul ei olnud meil kasutada ainsatki oma tuba, mitu külma talve tuli tegutseda kütteta ruumides.

Meenub üks arutelu teabelehe tegevuse kohta, kus üks ennesõjaaegse kogemusega, poliitvangilaagri ja sundasumise saatuse üle elanud ajakirjanik sõnas: “Meie teeme oma ühenduses kõike omal kulul. Milleks teile rahaeraldus?” Tuli selgitada, et teabelehe tiraaži trükkimist, selle paberi maksumust ja trükitööliste tasusid ei saa isegi väga kokkuhoidliku tegevuse puhul lisaraha korraldada, maksmata pole loota kvaliteetset tulemust. Lehe müügihind oli pigem sümbolne, huvi lehe vastu aga suur. Näiteks Poliitvangide Liit ja eriti Vigastatud Sõjameeste Ühendus võtsid teabelehte oma liikmetele jagamiseks pidevalt.

Siiski hakkas peagi läbimüük järjepanu vähenema. Ajalehekioskis maksis sama pinna hõlmava ajakirja eksemplar 2 rubla, meie 8-leheküljeline teabelehe eksemplar 20 kopikat, müüja töötasu sõltus läbimüügist... Postiga saatmine oleks tähendanud ettetellimise korraldamist. Kuid kõikide sisendhindade tõusu aegu oleks võinud tekkida olukord, et poole aasta pärast oleks paberi, trükkimise ja postiga laialisaatmise jaoks raha lõppenud. Toimetuse oli sunnitud teavet lugejatele viima omal jõul.

Kui ma sõitsin omaste kalme korrastama Haljälasse, Toilasse, Narva-Jõesuusse, viisin ilmunud teabelehe pakikesed Rakverre (Memento Ühenduse juhatuses õed Millid), Püssi (Alutaguse organisatsiooni esimees Uno Säästla, kes andis välja ka oma teabelehte) ja Narva saatusekaaslaste ühendusele (seal vahetus eestseisus sageli), sain teada, mis nad teinud mälestuspäevade tähistamisel, kuidas edeneb mälestusmärkide püstitamine, liikmeskonna laiendamine, andmete kogumine jne. Ühendused jagasid teabelehte oma liikmeile kogumistel, liikmed omavahel ka käest kätte.

Kord Narvas olin kokku leppinud ka ühe väga eaka endise poliitvangiga tema

mälestuste salvestamise. Ent ta ei suutnud rääkida midagi kindlamat, kui vaid paar lauset sellest, et ühe vangilaagri läheduses nädal aega sulatati maad, et välja kaevata ja põletada varem hukatud või surnud vangide põrmusid... Puhkes nutma, vaevu suutsin ta rahustada, et võiksin lahkuda. Kohanimi, laagri tegevuse aastaarv jäid teadmata.

ERRB esimesel tegevusperioodil ei olnud selle liikmetele soovitatav rakedada end ei mälestuste kogumisele ega millelegi muule kui üksnes ENSV Prokuratuurist ja Ülemkohtust saadavate andmete töötlemisele. EV ohvitseride saatuse kohta saatsime andmeid ka Vello Salole: kellelgi näitlejate hulgast oli võimalik saadeti edasi toimetada.

Kui said kättesaadavaks KGB toimekud, tuli neile, kes neid represseerimise andmete leidmiseks lugema hakkasid, soovitada teha seda mitte kauem kui 4 tundi päevas – üksikasjalikult kirjapandu võis hakata und häirima. Hoolimata sellest, et ametlikult oli ülekuulamistel KGB uurijail lubatud „kasutada füüsilist mõjutamist“(!), on niisuguse mõjutamise konkreetse loa dokumente väga vähestes toimikutes, kuigi tegelikkuse kohta on hulgaliselt teavet poliitvangide mälestustes.

Nüüdseks on kindel, et palju võõrvoimu vägitegusid on ikka veel Venemaa arhiivides salastatutena. Nii pole 1941. a. juunis küüditatud laste asumiselt vabastamise kohta aastail 1945-1946 ja aasta-paar hiljem tagasi asumisele viimise käskdokumente, on vaid nende numbrid, ei tekste. See oli nõukogude tegelikkus, mille uurimist ei tohi veel lõpetada. Muidugi võin ma nostalgitseda, et mu laagrist vabastamise tõendil on kirjas „karistatuse ja kõigi piiramiste kustutamiseks“, kuid nii ühiselamusse Koplis kui ka korterisse Mustamäele registreerimisel nõuti mult seda dokumenti. Tartu Riiklikusse Ülikooli sisse astumas pidin käima 3 korda. Ei saanud ei päevasesse, ei kaugõppesse. Ülikooli arhiivist on mu sisseastujatoomik kaduma läinud. Aga ma polnud ainuke selline, Rakveres elab praegu pensionil arst, kes sai ülikooli 3. korra järel. Udo Josial, kes hiljem osales ka ERRB tegevuses, tuli meedikuharidus ja teaduskraad omandada väljaspool ENSVd.

Meenub veel, et esialgu tegutses ka Memento teabelehe kolleegium. Sellesse kuulus poliitvangide esindajana kirjanik Raimond Kaugver, kolleegiumi istungit külastas ka dr. Aleksander Levin, kellel oli juba Eesti juudi kogukonna teabelehe toimetamise kogemus. Mäletan, et kord läks üks kolleegiumi istung Eesti Televisiooni tagatrepi lähedal ühes ruumis (olin tollal lehe „Televisioon“ toimetaja) küllap minu ägeduse tõttu nii häälekaks, et ETV peatoimetaja astus pika koridori lõppu vaatama, mis seal toimub.

Kunagised poliitvandid ja sundasujad taotlesid Pagari tänava KGB ruumidesse muuseumi loomist (saime hoone seinale mälestusplaadi pandud), Patareisse samuti, sest linnavalitsus ei pidanud rohkemat võimalikuks. Patareist jõudis Riigiarhiivi küll pool pikaajaliste vangide kartoteeki (P tähest alates, sest üks vanglaülem oli metallist kartoteegikaste pidanud vajalikuks oma majapidamises).

Mementolaste teadmisi aitasid laiendada Tallinna Muinsuskaitse osakonna juhataja Boris Dubovik ja Patarei vangla ametnik Uno Ilm. Hakkasid sõlmuma sidemed ka tollaste noorte teadlastega, kellest praeguseks on saanud ajaloodoktorid. Kuid tollal oli nendelgi kutsetöök raha vähe. Siiani ei tea ma, kas on kuidagi tähistatud Harku vangla kalmistu, mille otsinguteks kulus üsna hulk aega.

ERRB-d abistas tublisti majandusajaloolane Ants Ruusmann, kes usaldas mulle ka suure tüki tööd üliõpilastega. Nende aastate jooksul, mil peaaegu riulitais nimekirju sisaldavaid kõiteid on valminud, on olnud muidugi palju teisigi, kuid kõiki neid isikuid ja asutisi siin täna loendada ei jõua. Üksikseiku ammugi mitte.

Täna (kirjutan seda 15. jaanuaril 2021) on mineviku säilitamiseks juba aastaid tegutsenud Okupatsioonide muuseum Vabamu, Pagari tänava keldris on avatud selle osakond, Pirita tee ääres on omapärane Memoriaal, kunagise Sõjakooli juures EV ohvitseride mälestusmärk. Patarei restaureerimise ja selle ühe osa muuseumiks muutmise kavade kohal on küll olnud tumeda pilvi, kuid tulevik on lootusrikas. Jääb oodata, et veel paljugi nende mälestuskildudega seotust leiab jäädvustamist.

Ülo Ojatalu

Kaitseministeeriumi toetus täiendavaks tervise taastamiseks

*Peep Varju,
Sihtasutuse
ERAF
juhatuse liige*

Sihtasutus ERAF on tänulik Kaitseministeeriumile toetuse eest tervise taastamiseks meie kannatanute organisatsioonide liikmetele. Alates 2020. aastast on lõpetanud tegevuse Seli Tervisekeskus, kus aastakümneid said soodustingimustel raviteenuseid koos kaitseväelastega meie organisatsioonide inimesed – endised poliitvandid, vabadusvõitlejad ja poliitiliste repressioonide ohvrid.

Tuletagem meelde, et sõltumatu Eesti riigi taastamise esimestel kõige raskematel aastatel toetasid Seli Tervisekeskuse rajamist ja arendamist ühiste jõududega mitmed organisatsioonid. Näitena võib nimetada vabadusvõitlejaid, Soomepoiste Sõjaveteranide Eesti Ühendust ja Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühingut, kes said omakorda kasutada materiaalselt toetust meie välismaiste pagulaste ühendustelt.

Kaitseministeeriumi soov jätkata uutes oludes meie inimeste toetamist viis selleni, et märtsikuus 2020 sõlmiti leping sihtasutusega ERAF eesmärgiga kompenseerida kulutusi täiendavaks tervise taastamiseks. Sihtasutus ERAF on loodud representeeritud isiku seaduse alusel ja on sobiv partner nende küsimuste lahendamiseks.

Sõlmitud lepinguga eraldas Kaitseministeerium fondile need rahalised vahendid, mida kulutati aastast Seli Tervisekeskuses representeeritud isikutele taastusraviks. Sihtasutus ERAF ühendab kümnet kannatanute ja vastupanuvõitlejate organisatsiooni ning annab oma liikmete kaudu võimaluse täiendava tervise taastamise kompenseerimiseks laiemale isikute ringile.

Lepingu teiseks positiivseks faktiks on võimalus saada raviteenust kohtadel igas maakonnas üle kogu Eesti. Kaitseministeeriumi leping määras kindlaks toetamise korra. Esiteks kõigile võrdne toetuse summa ja teiseks piirmäär kuni 150 eurot.

Toetuste maksmist teostati sihtasutuse nõukogu poolt kinnitatud juhendi järgi alates oktoobrikuust. Esimese aasta tulemused selgitasid välja, kuidas parandada tööd meie ühingutes, et esitatud taotlused oleksid korrektselt vormistatud ja kindlustaksid toetuse saamise. Arvestades meie inimeste kõrget vanust ja tervislikku seisundit, saime teada, et pole välistatud ebatäpsused ja vead dokumentides, mida taotlejatel tuli endal täita. Sai selgeks, et kohalike ühingute juhatused peavad ise enne otsustamist hoolikalt dokumendid üle kontrollima. Neil on ka otsene kontakt oma inimestega ja võimalikud vead saab kiirelt kõrvaldada. Ebatäpsuste andmete puhul on aga sihtasutuse töötajail hiljem keeruline saada kontakt otsitavaga ning vigade kõrvaldamine nõuab igal juhul palju aega.

Möödunud aastal said toetuste jagamisega ja dokumentide vormistamisega hästi hakkama Memento ühingutest Saaremaa, Põlvamaa ja Tartu Memento ning Memento Tallinna Ühendus. Samuti olid korrektselt esitatud dokumendid Murtud Rukkilille Ühingult. Samas Eesti Tšernobõli Ühingu juhatus ei korraldanud oma osakondade kaasamist ja abistamist nii, et ühiselt töö lõpetada ja aruanne sihtasutusele esitada. Memento ühingutest ei suutnud Alutaguse ja Narva abistada oma inimesi täiel määral selliselt, et oleks tagatud toetuste saamine kõigil neil, kes olid varem juhatuse poolt kinnituse saanud.

Käesoleval aastal on sihtasutusel ERAF leping Kaitseministeeriumiga sõlmitud samadel tingimustel ning teises kvartalis saab alustada toetuste vormistamist meie ühingutes.

Uued kontaktid

Memento jaoks on oluline teada üleilmse eestlaskonna – Eesti juurtega rahvakildude –ettevõtmistest ja võimalusel ka osaleda tegutsemises. Meil on ühine eesmärk: mäletada, hoida mälestusi, koguda ja säilitada ajaloo jaoks konkreetseid andmeid. Aga sama oluline on ka edendada ühtekuuluvustunnet ja rahvuslikku eneseteadvust. Meid on ju vähe, tähtis on kokku hoida.

Kui käesoleva aasta veebruaris saabus minu postkasti meil Ukrainast, milles ühendus “Eesti diasporaa Harkovis” tutvustas ennast ja pakkus oma arhiividest kogutud andmeid aastatel 1925-1946 Ukrainas nõukogude võimu poolt represseeritud eestlaste ja Eesti päritolu inimeste kohta, olin ma üllatunud ja tänulik selle võimaluse eest. Kirjas avaldati lootust, et see nimekirj avaldatakse mingil moel Eestis ning võimalikud järeltulijad, sugulased ja hõimlased võivad teada saada nende omaste saatuse kohta, kes kahjuks puhkavad võõras mullas.

Kirja saatja tutvustas lähemalt eestlaste seltsielu Ukraina selles osas. 1919-1934 oli Harkov Ukraina pealinn. Harkovimaal elas eestlasi juba 19. sajandi algusest. Need inimesed olid riigiametnikud, sõjaväelased, mitmesuguste oskuserialade esindajad ja ettevõtjad, tegutsesid nii teaduse kui meditsiini vallas, olid tuntud ja lugupeetud inimesed. Oma ajaloolises uurimistöös käsitleb Eesti Diasporaa Harkovis võrdselt nii eesti rahvusest kui Eestimaa juurtega baltisakslaste elukäike.

Harkovimaa Eesti seltside ajalugu ulatub eelmise sajandi algusesse, 1919-1925 tegutses seal Eesti klubi, 1920-1934 Harkovi Eesti ühing, 1922-1925 Harkovi Eesti osakond, mis korraldas dokumendid rohkem kui kahe tuhande Eestist pärit inimese tagasipöördumiseks kodumaale. Kuni 1930. aastate alguseni suhtles eestlaskond omavahel eesti keeles, pidas Eestis elavate sugulastega kirjavahetust, tegutses rahvuslikes seltsides ja klubides, andis isegi välja eestikeelset ajalehte. Olukord muutus 1930. aastate keskpaigast, kui algasid nõukogude võimu julmad repressioonid.

2002. aastal alustas tegevust “Ukraina Eesti Kaasmaalaskonna Harkovi oblasti osakond”, mida rohkem nimetatakse Eesti Diasporaks Harkovis või Harkovi Eesti Seltsiks. Aprillis 2019 oli Diasporaal juba 42 liikmesühendust. Põhikirjalisteks eesmärkideks on: eestlaste või Eestist pärit inimeste huvide ja õiguste kaitsmine, Eesti ajaloo, kultuuri ja keele tundmaõppimine, Slobodanštšina eestlaste ja Eesti päritolu isikute elu ja tegevuse

ajaloo uurimine ja säilitamine, nii täiskasvanute kui laste osalemine erinevates ajaloolastes, kultuurooloogilistes, etnilistes ja keelelistes üritustes (konverentsid, festivalid jm) nii Ukrainas kui väljaspool.

Mõned näited Harkovi Eesti Seltsi mitmekesisest ettevõtmistest.

2005 oli selts algatajaks ja aktiivseks osalejaks programmis “Krai ajaloolis-kultuurilise pärandi taastamine”, milles seltsi toetasid ka Eesti saatkond, Eesti kultuuriministeerium ja paljud teised.

2009 avas selts Harkovi pedagoogilise instituudi hoonel mälestusmärgi Jaan Räppole, eestlasest teadlasele, pedagoogile, Ukrainas rahvuslike algkoolide loomise initsiaatorile.

2012. aastast tänaseni kogutakse andmeid, et anda välja ajaloolis-arhiiviline kogumik Slobodanštšinal 19. saj. algusest kuni 20. saj. lõpuni tegutsenud eestlaste ja Eesti päritolu inimeste kohta. On leitud unikaalseid fakte paljude tuntud inimeste kohta, nende hulgas on kubernere, sõjaväelaseid, usutegelasi, politseiametnikke, pankureid ja ettevõtjaid, ülikoolide õppejõude ja üliõpilasi, lendureid ja insenere, arste ja suurmaamõnikke.

2013- 2020 osaleti töös parunite von Rosenite elulooliste andmete kogumisel.

alates 2015 aastast käib töö mälestusmärgi püstitamiseks eestlastele, kes lõpetasid 1886-1917 Tšugujevi sõjakooli - junkrute jalaväeõppeasutuse.

2018 Eesti Vabariigi 100. aastapäevaks paigaldati memoriaaltähis hoonele, kus 09.1922-04.1924 asus Eesti Vabariigi Saatkond Ukrainas.

Veebruaris 2019 korraldati heategevuslik üle-Ukrainaline jalgrattavõistlus trenaažööridel olümpiavõitja Aavo Pikkuusi ravi toetamiseks.

Aprillis 2019 osaleti rahvusvahelisel teaduskonverentsil ettekannetega, sh “Harkovimaa represseeritud eestlased - 20. sajandi 30. aastate Suure terrori ohvrid”. See uurimus haakub Memento tegevusega, siin oleks punkte koostöös.

Oktoobris 2020 taastati Eestist pärit dekabristi, kirjaniku ja ühiskonnategelase parun Andrei von Roseni perekonna hauaplats.

Niisiis käib Harkovi Eesti Seltsis elav tegevus, vaatamata sellele, et nõ allorganisatsioonid paiknevad hajali suurel territooriumil. Eelnimetatu on üksnes osa seltsi ettevõtmistest. Koos tähistatakse ka eestlastele olulisi tähtpäevi.

Rein Purje

Fotol valmistatakse 24. veebruaril 2017 Eesti Vabariigi sünnipäeva pidama, keskel on seltsi esimees Aleksander Kirt.

Aavo Pikkuusi ravi toetamiseks korraldatud rattavõistlus.

Joonistused Tomskist

Eeloleval suvel täitub 175 aastat ajast, mil eestlased asusid töö ja leivateenimise eesmärgil Siberisse elama. Tean oma vanemate juttudest, et muld oli Siberis viljakas ja kui kartulikoor mulda kukkus, hakkas kartul idanema. Muidugi polnud 1941. aastal küüditatutel kartulit kusagilt võtta, sest nälg oli suur.

Eestlased on ju töökad ja ettevõtlikud, nii needki, kes oma juured võõrsil mulda ajasid ja pered soetasid. Punaste repressioonide alla langesid Venemaal kõik, kes vähegi edasipüüdlikumad ja tragimad, aga siiani on meie rahvuskasaslased osanud hoida töökust, tragidust ja eesti keelt.

Möödunud suvel sain kokku skulptor Tauno Kangro sõbra Artur Rahulaga, kes ehitab Tomskis kaatreid ja hõljukeid, teenib raha ja uurib kohalikku eluolu. Käisime koos justiitsminister Raivo Aegi vastuvõtul ja uurisime võimalusi transportida Kangro skulptuuri "Kalevipoeg" Tomskisse Eesti Maja avamispidustuste alguseks 2021. aasta suvel.

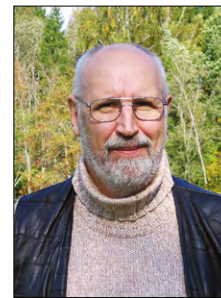
Võtsin kontaktid suhtlemaks Tomski eestlaskonna järehtlajatega. Olen ju sündinud Tomski oblastis küüdikülas. Saatsin kolmel korral Siberimaale hulga helkureid, mida aitasid kokku saada Tallinna Memento Volikogu liikmed ja mida jaotati oma Siberi tutvusringkonnas. Mul tekkis ka soov korraldada joonistusvõistlus tegemistest talvel ja Joulude ajal ning laekus päris toredaid, meeleolukaid joonistusi. Nüüd rändavad nobedatele kunstnikele saadetud tööde eest nägusad tänukirjad ja panin lähetusse ka kauni värviliste piltidega raamatu "Eesti talu linnud ja loomad".

Lähetised minu sünnipaika võtavad praegustes tingimustes aega poolteist kuud. Jään ootama teateid kättesaamise kohta ja soovin eestlaskonnale Siberimaal jätkuvat tublidust ja aatemeelt uurimaks oma esivanemate Eestit ja erinevaid elulugusid.

Anne Eenpalu

TOIMETAJA VEERG

Head Memento Teataja lugejad!

Kõigepealt avaldan lootust, et ka Teil on vähemalt esimene kaitseühistimine tehtud ja võite pisut rahulikumalt hingata. Mul endal on küll hea tunne sellest teadmisest, et teen endast sõltuva, et tavalise elu juurde tagasi saada.

Tavalised mured jätkuvad aga ka praeguses ebatavalises ajas. Kahjuks ei pakuta represseeritutele ka tänavu õiglast, võrdsusel põhinevat süsteemi Kaitseministeeriumi toetuse jagamisel. Olukorras, kus ERAF eraldab fondi liikmesühendustele oma äranägemise järgi mingi taotlejate arvu, kelle soov rahuldataks, ei ole kohapeal valiku tegemine inimlikult kerge. Kas toetuse saavad kiiremad või haigemad või hoopis tegusamad ühenduse liikmed?

Kaitseministeeriumi abivalmidus on tänu väärt. Võib-olla tasuks seda abi korraldada vanal, äraproovitud moel – nii nagu Seli puhul oli. Ministeerium suunaks selle raha ühele, soovitatavalt keset Eestit asuvale taastusravi asutusele, represseeritud saaksid seal odavamalt tervist kohendada.

Teataja toimetuse tahaks avada lehes uue rubriigi. Viimasel ajal on elavnenud järehtlajate huvi esivanemate saatuse keerdkäikude vastu. Otsitakse, kas oli ehk keegi koos vanaisaga laagris, koos vanaemaga asumisel, ja teaks midagi rääkida. Paneksime need soovid järgmisest numbrist alates Teatajasse, näiteks nii: "Kas keegi oli ise (või teab kedagi, kes oli) aastatel laagris ja tundis minu vanaisa Ka juhuks, kui ei tundnud, oleksin tänulik, kui saaksin midagi kuulda sealsetest oludest. Võtke palun minuga ühendust". Nii tekiks otsene kontakt. Aeg näitab, kas sellistel otsingutel on tulemusi, kuid see oleks ikkagi üks võimalus.

Tänavu saabub juuniküüditamise 80. aastapäev. Neid, kes 14. juuni 1941 sündmusi ise mäletavad, jääb üha vähemaks. Neid, kelle elu juuniküüditamine nii või teisiti muutis, on meie hulgas veel küllaltki palju. Ootame, mida mõtleb selle päeva väarikaks, samas aga nõuete kohaseks tähistamiseks Vabariigi valitsus.

Täna kõiki, kes oma kaastööga selle lehe valmimisele kaasa aitasid.

Peame vastu, hoiame teisi ja ennast!

Rein Purje

Memento ühendused õnnitlevad!

Harjumaa

103 Eduard Kuuskor 2.01.1918
98 Vilma Leitmäe 3.02.1923
85 Tiia Vesker 2.0.1936
80 Uno Sirel 14.07.1941
70 Anne Emmus 18.07.1951
 Peep Leitmäe 11.02.1951
 Leho Loit 17.04.1951

Hiiumaa

98 Elmar Hollmann 30.05.1923
75 Ado Martin 7.04.1946
70 Vilma Tikerpuu 28.01.1951
65 Lembit Elmi 25.02.1956

Järvamaa

96 Leida Toru 16.03.1925
92 Lya Järs 3.02.1929
85 Enn Salm 20.05.1936

Läänemaa

90 Maie Laadoga
70 Urve Valma
55 Piret Tutt

Põlvamaa

99 Hilda Miralda Talomees
 10.06.1922
97 Magda-Ehheranda Teder
 25.04.1924
96 Lehte Rebaste 14.01.1925
95 Regina Parmas 10.03.1926
92 Valve Oona 15.03.1929
 Endel Abel 11.04.1929
91 Hedvig Sisask 25.03.1930
 Aino Kuhi 19.04.1930
90 Taimi Rosenberg 1.01.1931
 Lea Kirss 24.03.1931
85 Evi Mörd 9.03.1936
 Aare Birnbaum 24.05.1936
80 Kalev Poom 1.01.1941
 Külli-Hels Musting
 05.06.1941
75 Silvi Poom 1.01.1946
 Leo Kannel 27.06.1946
70 Ego Kõiv 30.06.1951

Pärnumaa

95 Helmi Talviste 20.04.1926
90 Ingrid Sõber 19.01.1931

85 Aino Pöldots 15.03.1936

80 Silvi Jensen 23.06.1941
 Lembit Peetri 17.05.1941
75 Jüri Mäesalu 16.03.1946
 Vello Viita 28.03.1946
65 Aleksander Tammet
 19.04.1956

Rakvere

95 Velli Elite Tamm
90 Ants Kumm
 Kuno Tagamets
 Milvi Tiimus
85 Leida Lambur
 Valve Pudel
 Lorette Sinad
 Heldi Teppan
80 Ülo Loo
75 Hilja Joonutis
70 Natella Videvik
 Alle Klaasberg
65 Aleksander King
 Laine Känd
 Laine Treiman

Saaremaa

95 Aleksandra Sagur
 22.01.1926
90 Ölme Öunpuu 6.04.1931
85 Linda-Maria Kirst 31.01.1936
 Silvi Mägi 05.06.1936
80 Liia Kosjanenko 15.06.1941
 Mati Lehis 28.04.1941
 Liia Rajanenko 16.06.1941
 Koidula Saat 25.04.1941
 Aino Sepp 03.03.1941
75 Paul Kipper 25.01.1946
 Viivi Peet 11.05.1946
 Viire Tabri 29.01.1946
 Asta Vahter 7.04.1946
70 Mati Tuum 16.03.1951

Tallinn

95 Aino Haapsal 11.01.1926
 Mai-Lydia Karepa 16.01.1926
 Aleksandra Sagur 22.01.1926
90 Vaike Kupper 26.04.1931
 Valter-Ivar-Jüri Pärj
 4.04.1931
85 Roni Kuznetsova 30.03.1936

Heili-Ester Luht 7.02.1936

Elju Nilson 29.03.1936
 Maimu Pärna 19.04.1936
 Marina Tomasova
 28.06.1936
80 Kuno Raude 13.04.1941
 Elle Remmalgas 09.02.1941
 Algar Sagur 23.02.1941
 Tiit Sinivee 18.05.1941
 Vilma Vilipöld 8.01.1941
75 Nadežda Laaneväli
 5.01.1946

Tartu

97 Uudo-Vello Lamp
 30.04.1924
95 Olev Kasak 16.04.1926
92 Endel Abel 11.04.1929
91 Helju Kärner 13.03.1930
90 Eha Sinimäe 22.06.1931
85 Jaan Haring 7.06.1936
 Valve Luuka 12.04.1936
 Eldur Lõhmus 25.06.1936
 Jaan Peetsalu 18.04.1936
 Mart Põderson 30.06.1936
 Ülo Soome 26.06.1936
 Ene Tirmaste 22.04.1936
80 Tiit Grünvald 13.04.1941
70 Maret Väljak 17.02.1951
65 Virve Tuubel 21.01.1956

Valgamaa

97 Eduard Tromp
90 Helju Kaar
 Silvia Kais
85 Aino Kletenberg
 Virve Luht
 Eha Ratas
80 Urve Klasman
 Rein Maasik
 Virgo Mihkelson
 Lehte Ustaal
75 Ene Jänes
 Leo Kannel
 Evi Karolin
70 Ivar Soon
65 Tamara Liivatalu

Viljandimaa

98 Harry Erm
97 Harald Mäepalu
96 Karl Juhanson
 Eveliin Mõtus
94 Marta Kütt
 Sigrid Maasepp
 Irene Veersalu
93 Asta Koovit
 Arved-Leopold
 Lindström
 Mia Mõlter
 Maimu Pruuler
 Leida Pütsepp
 Elvi Vösa
92 Silvia Palmiste
 Leili Riet
91 Malle Klemm
 Lidia Öunapuu
90 Benno Kalmus
 Linda Kurik
 Heino Stern
 Juhan Turi
85 Maie-Lehti
 Feldmann
 Ivi Kasak
 Aadu Tomson
80 Raiki Jago
 Endel Kangur
 Leili Liplap
 Aili Osi
 Linda Soo
 Jüri Vollmann
70 Jaak Kunimägi
 Lembit Laagus
65 Kalev Kotsar
 Irma Tooming
60 Raivo Sukk

Võrumaa

95 Olev Kasak
85 Jaan Haring
 Ilse Sonn
 Raivo Sild
80 Tiit Leimann
 Lehte Ustaal
65 Linda Kasak

Eduard Kuuskor - 103

Endine sidepataljoni võitleja ja radist, Raua tänava lahingus osalenu.

Vaatamata minupoolsele "konspiratsioonile" (mask ees ja kummikindad käes) tundis hr. Eduard mind kohe ära.

Silmis endiselt uudishimulik pilk ja naeratus näol. Kõigepealt uuris: kuidas pere tervis on; kas alpikannil, mille talle ulatasin, on aknalaual hea koht. Seal on tal parem olla, on valgem.

Hommikused õnnitlejad olid juba ära käinud ja piisavalt väsitanud, nii et oli peatselt paras aeg väikeseks lõunauinakuks. Jätsin lugemiseks viimased Memento lehed ja mälestusraamatu Puise monumendist.

Kõigile tugevat tervist soovides asusime talvisele tagasiteele Laulasmaalt.

2. jaanuaril 2021

Heidi Ivask

LÄÄNEMAA

Fotod Läänemaa Memento kogu

VÕRUMAA

Mälestuspäev Võrus

25. märtsi ennelõunal kogunesid kümnekond Siberi saatusekaaslast, Võru Linnavalitsuse ja Võrumaa Omavalitsuste Liidu esindajad, Kaitseliidu Võrumaa Maleva esindus, Politsei ja Piirivalve esindajad ja Naiskodukaitse Võrumaa Ringkonna esindus Võru raudteejaama juurde, et asetada pärjad ning süüdata mälestusküünlad küüditatute mälestusmärgi jalamil. Pärjad aetasid ka erakondade Isamaa ja EKRE esindajad. Võrumaa kodutütred ja noorkotkad olid mälestusmärgi juures lipuvalves. Oldi maskides, oldi üksteisest eemal. Ja ikka lootuses, et ükskord on kõik jälle hästi.

Mälestuspäeva juhtas sisse Memento Võrumaa Ühenduse juhatuse esimees Silver Sild.

„Täna hommikul 72 aastat tagasi oli külades kuulda koerte haukumist ja inimeste nuttu. Nelja päeva jooksul viidi ära suur osa meie riigi töökatest inimestest. Mida tundsid need, kes vägisi kaasa viidi? Nad ei teadnud, kuhu neid viiakse ja kui kauaks. Kas enam kunagi saab tulla tagasi oma sünnimaale, oma koju. Mida tundsid need mehed ja naised, kellelt võeti sellel hommikul ära nende kodud, selle režiimi vastu, mis kõik selle korraldas?“

Oma sõnavõtu lõpetuseks tõi S. Sild paralleele praegu valitseva ja toonase olukorra vahel. „Kokkuhoidmine aitas tookord meid seal kaugel ellu jääda ja tõi meid tagasi oma kodumaale. Kuigi mitte alati koju, sest see oli kas hävitatud või võõrastes kätes. Täna, võideldes nähtamatu vaenlase - viirusega, peaksime samamoodi üheskoos läbi ühtsustunde ja kainelt olukorrale silma vaadates saama vabaks ka sellest haigusest. Kokku hoides, kuid samas üksteisest eemal olles, nagu oleme täna siin, nagu praeguses olukorras on mõistlik“. S. Sild avaldas lootust, et 14. juunil saame taas koguneda siia, juba rohkema rahvaga ja muretumalt. „Olgem terved, head saatusekaaslased!“

Märtsiküüditamise mälestushetk Võrus. Ülemisel fotol kõneleb Memento Võrumaa Ühenduse juhatuse esimees Silver Sild.

Fotod Võrumaa Memento kogu

PÄRNUMAA

Märtsiküüditamise mälestuspäev Pärnu Leinapargis

Viiruse piirangud panevad pausile ka meie mälestusüritused. Juba eelmise aasta märtsis käisime oma kivi juures ühekaupa ja eri aegadel – asetasinge oma lilled ja küünlad ning igaüks mõtiskles üksi mineviku üle ja meenutas Siberi külma mulda jäänuid.

Vaatamata sellele, et olukord on tänavu sama või veel hullemgi, kujunes päev kavandatust suurem. Üsna viimasel hetkel selgus, et nii mõnigi meie liikmetest, kuulume ju oma enamuses riskigruppi, on juba vaktsineeritud ning ootavad ühisüritust.

Tegimegi ära! Kohale tuli ligi 30 inimest. Asetasime Memento kimbu ja süütasime 72 küünalt. Lilli ja küünlaid panid mälestuskivi kõrvale ka kohaletulnud küüditatud ning EKRE liikmed. Linna valitsejad olid oma kimbu asetanud juba hommikul.

Linn tegi meile teise kingi selleks päevaks, teatades Pärnu Postimehes, et Leinapargi uuendustööd algavad juba aprillis. Kartsime, et pandeemiast tingitud rahanappuse tõttu lükkub see edasi. Pärnu Postimees ja ERR tulid kohale, vaatamata sellele, et teatasin neile üritusest alles eelmise päeva õhtul. See oli hea, kuna oluline on seda kurba sündmust teadvustada ka neile, kellel pole isiklikku kokkupuudet küüditamisega. Teadagi, mis juhtub siis, kui me ei tea või ei mäleta minevikku ja seetõttu ei suuda õigesti käituda tulevikus.

Tavaliselt laulavad ja mängivad meile pille muusikaühendused. Sel korral tõin kodust kaasa väikese tooli, millele asetasin oma kõlari ja ühendasin selle mobiiliga. Sel ajal, kui kogunesime, asetasinge lilli ja süütasime küünlaid, mängis taustal lugu „Eestimaa (Tuhanded külad)“.

Paljude aastate jooksul kujunenud traditsiooni kohaselt alustasime kell 12 hümnide ühise laulmisega mobiililt tuleva muusika saatel. Järgmiseks mälestasin ohvreid lühikese sõnavõtuga, langetasime pea vaikuseminutiks ning lugesime koos meieisapalve. Seejärel esitasin Alliksaare luuletuse „Aeg“, mis peaks andma meile jaksu elada edasi ka tänaste katsumuste kiuste. Lõpetasin ürituse tänusõnadega ja tervise soovidega kohaletulnuile ning ansambel Ruja esituses lauluga „Eesti muld ja Eesti süda“ nutitelefoni kaasas kantava kõlari abil.

Isabell Maripuu

Foto Pärnumaa Memento kogu

SAAREMAA

Küüditatud mälestati Roomassaares...

...Jaagarahul...

... ja Kuressaares.

Fotod Saaremaa Memento kogu